

Bayramzâde Zekeriyya Efendi'nin (1514-93) Vakfı

M. Asım YEDIYILDIZ

Yard. Doç. Dr.; U.Ü.İlahiyat Fakültesi

Özet

Bu çalışmada, Osmanlı şeyhülislamlarından Bayramzâde Zekeriyya Efendi'nin(1514-1593) vakfiyesi tahlil edilmiştir. Şeyhülislâm Yahya Efendi'nin babası olan Bayramzâde Zekeriyya Efendi, Osmanlı Devleti'nin 21. şeyhülislâmı olup, İstanbul'da vakıf olarak medrese merkezli bir yarı teşekküllü külliye inşa ettirmiştir. Külliye bünyesinde bir dâruhâdis ile bir mektep de bulunmaktaydı. Vakfına gelir kaynakları olarak İstanbul'un yanı sıra Bursa'daki bazı ev ve dükkanlarını tahsis etmiştir. Bunlar kendisine devlet tarafından bağışlanmış mülkler değildi.

Résumé

La fondation de Bayramzâde Zekeriyya Efendi (1514-93)

Dans notre recherche, on a étudié la fondation de Bayramzâde Zekeriyya Efendi(1514-1593) qui est le père de Yahya Efendi. En outre il a été le chef de l'İslâm(şeyhulislâm) vint et unième dans l'état d'ottoman. Il a edifié les bâtiments qui ont contenu un medrese, un mektep et un dâruhâdis à İstanbul. Les sources de revenus de ce fondation, qui sont les maisons et les boutiques (dükkan) se trouvaient à İstanbul et Bursa.

Anahtar kelimeler : Vakıf, Zekeriyya Efendi, medrese, dâruhâdis.

Les vocables : La fondation, Zekeriyya Efendi, medrese, dâruhâdis.

Giriş

Vakıf müessesinin Osmanlı toplum hayatında işgal ettiği yer, bugün artık bilinmektedir.¹ Bununla birlikte, hâlâ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi ile sicillerde bulunan binlerce vakfiye incelenmeyi beklemektedir. Osmanlı vakıflarının tetkiki;² vakıfların, Osmanlı kurumlarının gelişmesi ve işleyişinde oynadığı rolü, refahın artması, toplum düzeninin sağlanması, iç barışın tesisi, toplumsal hayata etkileri ve bir medeniyetin inşası konularında da ufkumuzu açacak ve bugün ne yapmamız gerektiği konusunda bize rehber olacaktır. İşte bu düşüncelerle bu araştırmada Osmanlı şeyhülislâmlarından Bayramzâde Zekeriyya Efendi'nin vakfını tanıtmak ve Osmanlı vakıf müessesesinin daha iyi anlaşılmasına küçük bir katkıda bulunmak istiyoruz.

A. Bayramzâde Zekeriyya Efendi'nin Hayatı

Osmanlı Devleti'nin 21. şeyhülislâmı olan Zekeriyya Efendi, Ankaralı Bayram Efendi'nin oğludur. 920h./1514 Ankara'da doğduğu bilinmektedir. İlk tahsilini burada yaptıktan sonra İstanbul'a geldi. Arapzâde ve Malul Emir Efendilerden dersler aldı. Hocası Emir Efendi kendisini beraberinde Mısır'a götürdü. Burada Şeyh Ali Makdesi'nin derslerine katıldı. İstanbul'a dönüşlerinde, Bursa Hamzabey Medresesi'ne müderris oldu. Karaçelebizâde'nin tavsiyesiyle, Kanûni Sultan Süleyman'ın İran seferine padişahın yakını olarak katıldı. Savaş sırasında kadılık görevlerinde bulundu. Bir ara Halep'te Cüneyt Bey Medresesi'nde, savaşı müteakiben de Bursa Kaplıca Medresesi'nde müderrislik yaptı.

973h./1565 yılında, Şeyh Vefa Camii'nde devrinin alimlerinden Hamid ve Perviz Efendiler önünde, Hidâye adlı Fıkıh kitabının "Kitabü'l-Cinâyât"ından bahisler okudu. Böylece bilgi ve kudretini kabul ettirdi. Bu başarı kendisinin, 975h./1567'de Edirne Üç şerefeli Cami Medresesi'ne, 977h./1569'da Sahn-ı Seman Medresesi'ne atanmasını sağladı.

980h./1572'de Sultan Selim Camii müderrisliğine getirildi. Bilahare kadılık mesleğine intisap eden Zekeriyya Efendi, 981h./1573'de Halep kadılığına, 985h./1577'de Bursa,

¹ Yediyıldız, Bahaeddin, *İnstitution du Vaqf Au XVIIIe Siècle En Turquie étude socio-historique*, Kültür Bakanlığı yay., Ankara 1990, s. 18-21, 69 vd. Barkan, Ö.Lütfi, "Osmanlı İmparatorluğunda İmaret Sitelerinin Kuruluş ve İşleyiş Tarzına Ait Araştırmalar", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, İstanbul 1963, Sayı: 1-2, s. 238-246.

² Geniş bilgi için bkz. Köprülü, M. Fuad, *İslâm ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları, ve vakıf Müessesesi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1983, s. 311 vd.; Yediyıldız, "Vakıf İncelemelerinde Metod Araştırmaları", *II. Vakıf Haftası (3-9 Aralık) 1984) Konuşmalar ve Tebliğler*, Ankara 1985, s. 16-18.

988h./1580'de de İstanbul kadılıklarına atandı. 989h./1581'de Anadolu Kazaskerliğine yükseldi. 991h./1583'de tekaüd olduktan 6 yıl sonra hacca gitti. Hac dönüşünde, 997h./1588 yılında, Rumeli kazaskerliğine tayin edildi. 999h./1590'da ikinci defa Rumeli kazaskerliğine atandı. Bir süre sonra Bostanzâde Mehmed Efendi'nin yerine şeyhülislamlığa tayin edildi. Bir yıl iki ayı aşkın bir süre bu vazifeyi yürüttükten sonra, 1001/1592'de, III. Murat'ın Nevruz Bayramını tebrik merasiminde ansızın vefat etti ve yaptırdığı Dârülhadis yakınına defnedildi.

Zekeriyya Efendi, aynı zamanda iyi bir şairdi. 27. şeyhülislâm Yahya Efendi'nin babası olan bu büyük Osmanlı bilgini, Meylî mahlasıyla şiirler kaleme almıştır. Zekeriyya Efendi'nin, Divanı'ndan başka bir çok haşiye ve telif eserleri de bulunmaktadır; Şerh-i Hidâye, Hâşiye-i Sadrü's-Şerîa, Tefsîr-i Fâtîha, Talikât 'alâ Şerh-i Miftah, Hâşiye 'alâ Şerh-i Mevâkîf, Hâşiye 'ale'd-Dürer, Talikât 'ale'l-Beyzâvî'den Arafa hâşiyesi. Ayrıca tetkik ettiği Keşşâf, Telvîh, Mevâkîf ve Hâşiye-i Tecrid gibi kitaplara notlar düşmüştür.³

B. Vakıfları

1. Vakfiyesi

Zekeriyya Efendi'ye ait elimizdeki vakfiye, Evâil-i Rebiulevvel 1052h./1642 tarihli Şer'iyye sicilinde bulunan bir sûrettir.⁴ Dili Arapça olan bu sûretin başında, vâkîf, vakfını niçin tesis ettiğini belirtmekte, daha sonra hayrât ve akarlar sayılmakta ve vakfın işleyişinin nasıl olacağı, personele ne gibi ücretler ödeneceği vb. konularda vâkîfın şartları zikredilmektedir. Vakfiyenin son bölümünde ise vakfın büyük imamların görüşlerine uygun olduğu ve Anadolu kazaskeri Hüsam Çelebi tarafından Evâsıt-ı Rebiulevvel 1002h./1593'de tescil edildiği yazılıdır.⁵ Ayrıca bu bölümde, vakfın, sıhhat ve luzûmuna hükmedilip tescil edildikten sonra vâkîfın, ikinci kez Rumeli kazaskeri olunca, vakfına yeni akarlar ilhak ettiği, ancak bunları, tescil ettiremeden vefat ettiği vurgulanmıştır. Burada belirtildiğine göre, Zekeriyya Efendi, Allah tarafından davet edildiğini anladığında, ilave ettiği hayrat ve akarâtını, Sahn-ı Seman medreselerinden birinde müderris olan oğlu Yahya Efendi'nin tescil ettirmesini istemiş ve bu tescil işlemi de daha sonra yapılmıştır. Şeyhi Bey'den alınan ev, Bursa'da Sefer'den alınan bahçe, İstanbul'da Balat dahilindeki üç dükkan ve bir ev ile Nişancı mahallesinde bir başka ev ve yukarıda zikredilen medreseden oluşan

³ *İlmiyye Salnâmesi*, nşr. Veli Ertan, Matba-i Âmire, İstanbul, 1334, s.412; Altınsu, Abdülkadir, *Osmanlı Şeyhülislâmları*, Ankara 1972, s. 45-46.

⁴ B 63/259: 93b- 98 1052h.

⁵ B 63/259: 97b-8a 1052h.

bu birimler ve daha önce vakfedilmiş sabık mütevellinin tasarrufundaki vakıfların tamamının Rumeli kazaskerinin hükmüyle müteveli Süleyman b. Abdülmennan'a teslim edildiği de ayrıca zikredilmektedir.

Bu ikinci tescil, İmameynin (*İmam-ı Yusuf ve Muhammed Hasan eş Şeybanî*) görüşlerine uygun olarak Mevlana Sun'ullah Efendi tarafından yapılmış, ilhak edilen vakfın sıhhatine hükmedilmiş ve bu vakfiyenin şartlarının hiçbir şekilde tağyir, tebdil ve tahvil edilemeyeceği ifade edilmiştir. Sonuçta, vakfiye, bu şartları değiştirenlere Allah'ın lanet etmesi niyazıyla bitirilmiş ve şuhûdü'l-hâlin isimleri kaydedilmiştir.

Vakfiyenin şahitleri ise şunlardır.

1. Mevlâ Ali (*Yahya Efendi'nin bizzat kendisine babasının ölümünde bu akarları vakfettiğini beyan ve şehadet etmektedir.*)
2. Zal Paşa Medresesi müderrisi Mehmed Efendi b. Şaban
3. Kadı İbrahim Efendi ibn Abdi
4. Zahru'l-vülât Ali Çelebi b. Hasan
5. Müderris Hüseyin b. Ali
6. Mustafa Çavuş b. Şaban ⁶

Yukarıdaki şahitler dışında, 1052h./1642 tarihinde yazılmış bu vakfiye sûretinin en sonunda şuhûdü'l-hâl olarak aşağıdaki isimler yer almaktadır:

1. Derviş Mehmed Efendi ibn el-Mevla Abdülcebbar (*Eyyub Şah Sultan medresesi müderrisi*)
2. Nefeszâde Mevlana Muslihiddin Efendi (*Kaptan Ali Paşa Medresesi müderrisi*)
3. Mevlana Seyyid Mehmed b. Seyyid Mehmed (*Vâkıfın medresesinde müderris*)
4. Sa'dizâde Mehmed Çelebi, (*Müderris*)
5. Gurefızade Mustafa Çelebi b. Mehmed, (*Mehmed Ağa Medresesi müderrisi*)
6. Yusuf Çavuş b. Abdülmennan
7. Ve diğerleri.

2. Zekeriyya Efendi Vakfının Hayratı

Zekeriyya Efendi'nin, Osmanlı vakıflarının kurulmasını sağlayan hayrât anlayışı çerçevesinde⁷ İstanbul'da Sultan Selim'de

⁶ Şahitler, vâkıfın hayatta iken bunları vakfettiğine şahitlik yapmışlardır.

Koğacı Dede denilen mevkide, medrese, dârülhadis ve Sıbyan Mektebinden müteşekkil binaları inşa ettirdiğini vakfiye sûretinden öğreniyoruz.⁸ Onun, vakıflarını tesis ederken yalnızca Allah rızasını gözettiği, vakfiyenin başında zikrediliyorsa da, tevliyet, müderrislik gibi görevleri evlatlarına tayin etmesi ve vakfın zevâyidinden kızlarına ücret tahsis etmesi aile menfaatini koruma gayesi taşıdığını düşündürmektedir.

Vâkıfın hayrat olarak yaptırdığı yapılar şunlardır;

a. Medrese:

Vakfiyeye göre, vâkıf, medrese inşaatını ikinci kez Rumeli kazaskeri iken başlatmış ve şeyhülislam olunca tamamlattır. Külliyesinin merkezi birimi olduğu anlaşılan bu yapı, on iki "hücre" (küçük oda) ve "dershane adıyla bilinen büyük bir salondan ibaretti.

b) Dârulhadis

Dârulhadis, medresenin yanında idi ve 13 oda (hücre) ve derslane denilen bir salondan (beyt) oluşmaktadır. Medreseyle ortak duvarı olan bu yapı, iki pencere, sağlam kubbeli, güzel bir bina idi. Odaların bittiği noktada tuvalet ile kuzey tarafında iki dükkan (hanut) mevcuttu. İçinde su kuyusu da bulunan geniş bir bahçesi vardı.

c) Dârulkurra

Fakir talebeler için yapılmış dârulkurrâ, medresenin hemen yanında dârulhadis bünyesinde inşa olunmuş bir odadan ibaret idi. Vakfiyenin bir yerinde, Zekerriyya Efendi'nin dârulkurrânın içine defnedildiğinden bahs olunmaktadır. Bu durumda Zekerriyya Efendi'nin vefatından sonra dârulkurrânın türbe hâline dönüştüğü söylenebilir. Zaten vakfiyede de bu ifadeyi bulmaktayız.

d) Sıbyan Mektebi

Vakfiyeden, medrese ve dârulhadis dışında, fakir çocuklar için dükkanların üst katında latif bir sıbyan mektebi yaptırıldığı anlaşılmaktadır.

⁷ Yediyıldız, *İstitution du Vaqf Au XVIIIe Siècle En Turquie ...*, s. 18-21; Aynı yazar, "Hayrât Kavramı Üzerinde Bazı Düşünceler, *Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi*, XXVII/1-2, Ankara 1989, s. 277-284; Aynı yazar, "Osmanlılar Döneminde Türk Vakıfları ya da Hayrât Sistemi", *Osmanlı*, Editör: Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 17-33.

⁸ B 63: 259: 93b- 98 1052h . Ayrıca bkz. Altınsu, *Osmanlı şeyhülislamı...*, s. 45-46.

3. Zekeriyya Efendi'nin Vakfının kaynağı ve akarları

a) Kaynağı

Acaba vâkif, bu yapıların inşası için gerekli finansmanı nereden bulmuştur? Yukarıda da belirtildiği üzere vâkifin deruhte ettiği vazifeler dikkate alındığında, kaynak problemi yaşamadığı söylenebilir. Nitekim, vakfiyede, oğlu Yahya Efendi'nin, bütün bu akarların merhum babasının mülkleri olduğunu, kendilerinin temellük edemeyeceği bir şekilde vereselerine intikal ettiğine dair beyanlarını okuyoruz. Yahya Efendi, babasının bundan da zengin olduğunu belirtmiştir. Sonradan vakfedilen akarların bir kısmı vâkifin satın aldığı mülklerden oluşmaktaydı.

b) Akarları

Evler, dükkanlar ve bahçeler vakfının akarları arasında, en önemli yeri işgal etmektedir. Bunları aşağıda belirtilen şekilde gruplandırmak mümkündür:

- Evler⁹
- Odalar¹⁰

⁹ Bu evler şunlardır;

- a) Dâruhâdis yakınındaki, üst katta üç odası ve alt katta dört dükkanı bulunan, iki taraftan Koğacı Dede vakfına hudud bir ev.
- b) Sultan Selim mahallesinde, bir tarafı umumi yol, bir tarafı zâviye, Surûri Bey ve Ahmed Çelebi mülkleri ile hudud, biri üstte ikisi alt katta olmak üzere üç oda ve üst katta selamlık denilen bir odadan müteşekkil bir ev.
- c) Dahiliye kısmında, alt katta iki oda ve bir sofası, haric kısmında, üst katta da selamlığı olan Şeyhi Bey'den satın alınan ev.
- d) Üst katında iki odası olan bir başka ev.
- e) İstanbul'un Balat kapısı dahilinde Hacı İsa mahallesinde, zimmî evleriyle çevrili bir ev. Bu evin üst katında fırın, kenif (tuvalet) ve tahtapüş denilen bir sofa, alt katında, dört oda, su kuyusu, iki fırın, büyük bir mahzen vardı. Ayrıca 15 zira boş arsası bulunuyordu.
- f) Yine Hacı İsa mahallesinde dört oda, iki fırın, iki su kuyusu, iki kerihhâne (tuvalet), buzhane tabir edilen bir dükkan ve bir sabbağ (boyacı) dükkanından müteşekkil bir ev.
- g) Cebe Ali kapısı dışında, denize bakan kayıkhaneye diye bilinen ve arsası için büyük Ayasofya vakfına 15 akçe mukataası bulunan bir ev.

¹⁰ Odalar şunlardı;

- a) Fener kapısı içinde, Cafer subaşı mahallesinde, 38 kapısı olan ve her kapı biri altta diğeri üste olmak üzere iki hücreden oluşan odalar. Ayrıca bir kenifi (tuvalet), mahûta-i yesiresi (geniş bir avlusu) ve müşterek iki su kuyusu da bulunmaktaydı.
- b) Bursa'da, Meyve Kapanı mevkiindeki odalar ki, batı tarafında 5 odanın alt katında iki dükkan, iki mahzen, üç hücre, şark tarafındaki üç odanın altında ise üç dükkan, üç mahzen bulunmakta ve içinde Pınarbaşı suyunun aktığı bir ark vardı. Bu dükkanlar, Abdülkerim hücreleri ve

- Dükkanlar.¹¹
- Bahçeler¹²
- Değirmen¹³

4. Zekeriyya Efendi Vakfının Tahmini Gelirleri ve Bunların İşletme Biçimi

Vakfiyede, bütün akarâttan elde edilecek gelir 200.000 gümüş dirhem olarak belirtilmiştir. Bunun 100.000 dirheminin, yıllık %10 karla “istiğlâl ve istirbâh” edilmesi şart koşulmuştur. Daha fazla bir kâr oranına müsaade edilmemiştir. Kredi yönetimi mütevelli tarafından yapılacaktır. İşletilecek para ancak “kavi rehin” ve “kefil-i mâl”¹⁴ şartıyla verilebilecek, yapılan işlemlere kesinlikle riba (faiz) şaibesi karıştırılmayacaktır.

Söz konusu meblağlar, iflas etmiş kimseler (zayi edenler) vasıtasıyla işletilemeyecek, sadece zengin ve güçlü tüccarlar ile zanaatkarlara ve dürüst, emanet sahibi, doğru sözlü, halk arasında muamelesinin güzelliği ile şöhret bulmuş mülk sahiplerine kredi

dükkanları, Molla Çelebi, Ferah Kethüda, Fatma bt. Abdullah, Başçı İbrahim ve umumi yol ile hem hudut idi. Arsası için yıllık, 20 dirhemi Başçı İbrahim vakfına, 10 dirhemi Çerağbey vakfına, 2 dirhemi Ribat mesâlihine, kalanı Arap Mehmed vakfı ve Hacı Abbas vakfına olmak üzere toplam 43 dirhem mukataa ödenmekteydi

- c) Deveciler diye maruf yerdeki odaların tamamı.
- d) Balık Pazarı denilen çarşıda 10 hücre.

¹¹ Dükkanlar ise şunlardır:

- a) Balat kapısı dahilinde haffaflar çarşısında, üst katta iki oda bulunan Gayrimüslimlerin evleriyle çevrili dükkanlar.
- b) Fener kapısı dahilinde, Namazgah denilen mevki ile sınır dükkanlar.
- c) Tahta'l-kalede bir dükkan.
- d) Gökdere hudûnda Irgandı köprüsü yanındaki 6 dükkan ve 5 hücre.
- e) Balık Pazarı'nda Sırçaniye medresesi, darphane ve umumi yolla sınırlı bu bakırcı dükkanı içindeki bakır kaplarla beraber vakfedilmişti.
- f) Uzunçarşı'daki dükkan hissesinin tamamı.
- g) Sınırları belirtilmeyen herkesçe bilindiği kaydedilen bir dükkan
- h) Balık Pazarı denilen çarşıda 10 hücre.

¹² Bahçeler;

- a) Büyük cadde altında Atıcılar mevkiindeki iki bahçe.
- b) Kadı Kadiri Efendi bahçesi ile hem-hudut olan bir bahçe.
- c) Üskübi vakfına bitişik bir bahçe.
- d) Hakkında bilgi bulunmayan üç bahçe
- e) Alibey Köyü'nde, duvarlarla çevrili, içinde meyveli ağaçları ve suyu bulunan mamur bir bostan.

¹³ Eski kaplıcaya yakın dere, (muhtemelen Nilüfer Deresi) üzerindeki bir değirmen.

¹⁴ Kavi rehin, güçlü rehin demektir. Kefil bi'l-mâl mala kefil olma anlamına gelmektedir.

olarak verilebilecektir. Kira getirici binalar anlamına gelen Müsakkafat türü yapılar ise cârî ücretlerle kiralanacaktır.

C.Vakfın İşleyişi

Zekeriyya Efendi'nin, yarı teşekküllü bir külliye görünümündeki bu müessesesi, acaba nasıl işleyecekti? Şimdi vakfiyeye göre, burada yapılacak faaliyetleri görelim:

a) Medrese:

Medrese, dini ilimlerle fenlerdeki "aklî incelikleri ve naklî hakikatleri" kavrayabilecek talebelerin "usûl ve furû, meânî ve ilm-i kelam" konularında yetiştirilmesi için tesis olunmuştu. Bu amaçla zikredilen ilim ve fenlerde ders verecek bir müderris tayin edilmişti. Medrese hücrelerinden her birinde bir talebe kalacaktı. Zikredilen nitelikteki talebeler, haftanın her gününde müderrise usul ve furû tabir edilen fenler ile meânî ve ilm-i kelamdan bir ders okuyacaklardı. Medresede muîd adıyla bir müderris yardımcısı bulunacak ve ilimle meşgul olan talebelere gördükleri dersi muhtasar (özet) olarak izah edecekti. İade hizmetinden sonra talebelere "icâde"¹⁵ ve "iâdeyi"¹⁶ de öğretecekti. Medresede, İmam-ı Azam'ın görüşleri üzerine Sadrû'sh-Şeri'a'nın yazdığı muteber fıkıh kitaplarından ders verilecek ve ders, talebelerin izan ve anlayışına göre açıklanacaktı. Talebelerden her biri dersi, müderrise, nöbetleşe ve münakaşa ederek okuyacak, gece kalanlar ve mukassırınlar dışında derste hazır bulunacaktı.

b) Dârulhadis:

Dârulhadiste, mülâzemetten ayrılmış mütalaa yapabilecek salih bir kişi görev yapacak ve haftanın belli günlerinde "betâlet ve tatilden"¹⁷ çekinerek hadis nakledecekti. Muteber hadis kitaplarının en güzel hadisleri seçilip Hz. Peygamber'in en güzel haberleri öğretilirdi.

c) Dârulkurrâ:

Zekeriyya Efendi'nin kabrinin de bulunduğu ve bu sebeple türbe haline geldiği daha önce belirtilen dârulkurra, vakfiyeden anlaşıldığı kadarıyla aynı zamanda kütüphane işlevi de görmekteydi. Vâkıf, türbeye konulmak üzere bazı kitaplarını da vakfetmişti. Ve

¹⁵ İcâde kelime olarak bulmak manasına kullanılır. Bunun ıstılâhi manası tam olarak bilinmiyorsa da, bir konunun kitaplardan araştırılması anlamında kullanıldığı tahmin olunmaktadır.

¹⁶ İade kelimesi, müderrisin verdiği dersi, muîd denilen öğreticinin tekrar etmesini ifade eder.

¹⁷ Betâlet kelimesi, tembellik göstermek, tatil ise ders yapmamak anlamında kullanılır.

bunların öğrencilere iâre(ödünç) suretiyle verilmesini şart koşmuştu. Bunun için emin ve salih bir kişi hâfız-ı kütüp olarak görevlendirilmişti. Hâfız-ı kütüp, haftada iki gün kitap sandıklarını açmak ve taliplere bu kitapları -kıymetlerine uygun rehin alarak vermekle yükümlü tutulmuştu. Kaybolması durumunda, bu rehinerle yeni nüshalar alınıp yerine konulacaktı. Vâkıfın kabrinde sabah oluncaya kadar kandiller yakılacaktı. Kur'an'ı iyi bilen sesi güzel bir kişi, türbede tecvid ve tertil üzere aşırılar okuyacaktı. Haftada iki gün, salih mücevvid (tecvidi bilen) bir kişi, merkad-i şerifte, tecvid dersi verecekti.

Külliyeye gelen kişilere su ikram ediliyordu. Gerektiğinde, binalar tamir edilmekteydi. Bir görevli Bursa'nın en güzel üç suyundan içilmek üzere su getirmekteydi. Külliye, her gün ferraşlar tarafından temizleniyordu. Namazcı denilen görevliler, her gün nafile namazı kılıp, sevabını vâkıfın ruhuna bağışlıyorlardı. Külliye'nin bahçeleri özel görevlilerce imâr edilmekteydi. Kapıcılar sabah akşam kapının açılıp kapanmasıyla ilgilenmekteydi. Husûsi bir görevli, yağmur yağması durumunda, medresenin sularını yağmur sularından temizliyor, insanların abdest alması için medrese ve dârulhadise konulmuş menhûte denilen taştan su kaplarını (maslakları) suyla dolduruyordu.

D. Zekeriyya Efendi Vakfının Yönetimi

Vâkıf, vakfiyeye göre, bir müteveli tarafından yönetilecekti. Hayatta olduğu sürece bu görev, oğlu Yahya Efendi tarafından yerine getirilecek, sonra vâkıfın evlatlarından en büyüğüne, sonra bu usul üzere nesli inkıraz buluncaya kadar devam edecektir. Nesli son bulduğunda, tevliyet, hakimin görüşüyle ütekâsından salih olanlara verilecektir.

Müteveli, vakfın parasını harcarken dikkat etmek, gereksiz yere harcama yapmamak zorundaydı. Külliye'nin bütün işleyişinden o sorumluydu. Vâkıf, vakfın gelirlerini toplamak üzere biri İstanbul'da, diğeri Bursa'da görevli olması şartıyla iki câbi kadrosu da tahsis etmiştir. Bunların vazifesi, vakıf adına ödemeleri yapmak ve gelirleri toplamaktı.

Vakıfların tamamı müteveli Ahmet Çelebi b. Ali'ye teslim edilmiştir. Bütün bu işlerin her an gözetilmesi ise oğlu Yahya Efendi'nin nezâretine havale edilmiştir.

E. Zekeriyya Efendi Vakfının Personeli

Vakfiyeden görev yapacak vazifelilerin niteliklerini, belirlenen ücretleri ve tayin işlemlerinin nasıl yapılacağını da öğreniyoruz.

Vakfiyeye göre, Medresede tedrisle sadece vâkıfın çocukları görevlendirilebilecektir. Bu usûl nesli son buluncaya kadar devam

edecektir. Bilahare aynı usûlle mülâzımlar tayin edilecektir. Ancak bunların “müsteħık” ve elliden¹⁸ olmaları şarttır. Medresede “tayyü’l-evrak”¹⁹ bulunmayan yani müsteħık olmayan bu göreve getirilemeyecekti. Bir başka ifadeyle elliden başkasına nakledilemeyecektir. Buna göre, medrese ellili olup, buraya daha düşük dereceli bir müderris atanması söz konusu değildir. Böyle bir şartın koşulması, muhtemelen vâkıfın evladlarının ilim yoluna girmelerini ve bu alanda yükselmelerini istemesinden kaynaklanmış olmalıdır.

Dârühadiste tedris görevi, istedikleri sürece mülâzımlarca yapılacaktır. Eğer bir mülâzım tedrisi talep ederek ayrılırsa, yerine tedris şartlarına göre ehliyetli (kadir) biri atanacaktır. Başkası bu göreve getirilmeyecektir. Mülâzım, büyük evlatlarından biri olduğu sürece ona verilecektir. Sonra bu görev torunlarına, sonra hasbiyyine yani ücretsiz bu görevi yapacak kimselere intikal edecektir.

Külliyede görev yapacak personel ve ücretleri aşağıdaki tabloda sunulmuştur;

GÖREVLİLER		Günlük ücret/dirhem
Yönetici kadrosu	1. Müteveli	10
	2. Katip	2x2
	3. Cabi (Bursa)	4
	2. Cabi (İstanbul)	5
Eğitim kadrosu	2. Müderris	50
	3. Mülâzım	20
	4. Talebe (her hücre için 4 dirhem)	12x4
	5. Muid	5
	6. Dârulhadis Hocası ²⁰	5
	7. Tecvid muallimi ²¹	7
	8. Sıbyan mektebi muallimi	5
	9. Sıbyan mektebi muallimi halifesi	3
	10. Hâfız-ı kütüp ²²	3
	11. Tecvid dersini dinleyen talabeler ²³	10 x 2

¹⁸ Elli akçeli medreseye atanabilecek karyere sahip müderrisi ifade eden bir sözcüktür. bkz. Hızlı, Mefail, *Maħkeme Sicillerine Göre Osmanlı Klasik Dönemi Bursa Medreselerinde Eğitim Öğretim*, Esra Fakülte Kitabevi, Bursa 1997, s. 54-66.; Müsteħık kelimesi de bu işi yapmaya hak kazanmış anlamına gelmektedir.

¹⁹ Bir nevi icâzetnâme yerine kullanıldığı anlaşılıyor. Bu terkinin anlamı evrak tomarı demektir. Tayy kelimesi mekan değiştirme anlamına geldiğinden bir yerden bir yere geçmeye izin veren icazete de denilmiş olabilir.

²⁰ Dârulhadiste görev yapacak kişinin, mülâzemetten ayrılmış salih ve mütaalaya kadir biri olması şart kılınmıştır.

²¹ Vâkıfın şartlarından bir de haftada iki gün, salih mücevvid (tecvidi bilen) bir kişinin Merkad-i şerif adlı tecvid kitabından ders vermesi idi.

²² Vâkıfın türbesinde, emin ve salih bir kimsenin hâfız-ı kütüp olması öngörülmüştür.

GÖREVLİLER		Günlük ücret/dirhem
Din Görevlisi	12. Talebe darulhadis(13 hücre)	13x1,5
	13. İmam ²⁴	1
	14. Müezzin/ Kayyım ²⁵	1
	15. Namazcı ²⁶	1
Duacılar	16. Cüz-han ²⁷	6
	17. Dua-gü ²⁸ (iki kişi 3 er dirhem)	2x3
	18. Cüz-hân ²⁹	1,5
	19. Aşir-hân ³⁰	-

²³ Vâkıf, tecvid dersini dinleyecek olan 10 talebeye -muhtemelen onları teşvik etmek düşüncesi ile- her gün 2 dirhem ödenmesini şart kılmıştır.

²⁴ İmam, Dârulhadis hücrelerinde sakin olanlara beş vakit namazı kıldırarak ve Dârulhadis sakinleri tarafından seçilecektir.

²⁵ Müezzinlik ve kayyımlık yapacak kişi, her gün beş vakit namazda görev yapacaktır.

²⁶ Bazı vakfiyelerde yer alan namazcıya Zekeriyya Efendi Vakfında'da rastlıyoruz. Vâkıf, salih bir kimsenin her gün kendi ruhuna bağışlanmak üzere Allah rızası için iki rekat nafile namaz kılmasını ve bu zatın mütevellinin görüşüne göre tayin edilmesini istemektedir.

²⁷ Cüz-han, Medine-i Münevvere'de Hz. Peygamberin kabrinde, bir cüz okuyacak ve Cennetülbâki'de medfun Sakine Hatun ibnetü Kutbu'lârifin Mevla Şeyh Bahaüddin'in ruhuna hediye edecektir. Müteveli, söz konusu 6 altını, her yıl halk nazarında emin olarak bilinen birine, cüz-hanlık görevini yerine getirmek üzere, hacılardan emin bir adamla gönderecektir. Bu paranın gönderilmesi geciktirilmeyecektir.

²⁸ Vâkıfın şartlarından biri de vefatında salih iki kişinin nöbetleşe mezarında akşamdan sabaha kadar bekleyerek ruhuna dua etmeleri ve türbesinin tesbih ü tehlil ile açılmasıdır. Dua-gûlar, hizmetlerine mukabil ücret alacaklar ancak bu ödeme görevlerini yaptıkları sürece devam edecektir.

²⁹ Vâkıf, medrese odalarından faydalanacak bir talip kalmadığında, odaların başkalarına verilmesini de şart koştu. Ancak bu odalarda kalacak kimseler her sabah vâkıfın türbesinde toplanarak haftanın 2. ve 5. günleri Kur'an'dan bir cüz okuyacaklardı. Bu iş için her hücre sakinine günlük 1,5 dirhem ödenmesi şart kılınmıştı. Bu görev, öncelikle hücrelerde kalan fakir mülâzımlere, sonra muhtaç olan diğerlerine, daha sonra medrese müderrisleri veya kadıllara verilecektir.

³⁰ Vâkıfın şartlarından biri de, Kur'an ehlinde sesi ve elhanı güzel bir kişinin (tayyibü'l-elhan hasenü's-savt) türbesinde vakfettiği Kur'an'dan bir aşrı tecvid ve tertil üzere ve Mushaf-ı şerife izan içerisinde okuması idi. Ancak bu görevliye verilecek ücret vakfiye suretinde zikredilmemektedir.

GÖREVLİLER		Günlük ücret/dirhem
Hizmetliler	20. Ferraş ³¹	1
	21. Kapıcı / bevvab ³²	1,5
	22. Kapıcı / bevvab ³³	2
	23. Bostancı (Bahçıvan) ³⁴	3
	24. Sâki ³⁵	2
	25. Sâki ³⁶	5
Diğer Mürtezika Toplam	26. Sâki	2x2
	27. Vâkıfın kızları ³⁷	3x5
		250

7. Bayramzâde Zekeriyya Efendi Vakfı'nın Diğer Giderleri

Vakfın giderlerinden bir bölümünü başka vakıflara ödenmesi gereken ve toplam 4860 dirhem tutan mukataalar ile diğer giderler oluşturmaktadır. Bunlar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

³¹ Dârulhadis ferraşı.

³² Medrese kapıcısından ayrı olarak dârulhadis için de sabah akşam kapıyı açma ve ilgilenmekle yükümlü bir kapıcı tayin edilmiş ve bunun, Dârulhadis hücrelerinden birinde kalan talebelere talebelerden olmasını şart kılmıştır.

³³ Medrese kapıcısının aynı zamanda medresede talebe olması ve salah-ı hâl ile tanınması da Zekeriyya Efendi'nin şartları arasında yer almıştır.

³⁴ Vakfın bahçelerine bakacak, işinin ehli bir bahçıvan olması şarttır.

³⁵ Güçlü ve kuvvetli bir kişi, medresenin sularını yağmur sularından temizleme, insanların abdest alması için medrese ve dârulhadise konulmuş menhûte denilen taştan maslakları (su yolu üzerinde bulunan su haznelerini) su ile doldurma görevlerini yürütecek ve kendisine günlük 2 dirhem verilecektir. İki binada aynı hizmeti bir veya iki kişi de yapsa verilen ücret değişmeyecek, yani 2 dirhem olacaktır.

³⁶ Zekeriyya Efendi, ikinci bir sâki daha görevlendirmiş ve Bursa'nın en güzel üç suyundan su getirmesi şartı ile ona da ücret tayin etmiştir.

³⁷ Vakfın zevâyidinden üç kızına günlük 3 dirhem ödenecektir.

DİĞER GİDERLER		Yıllık/ dirhem
SOSYAL	1.Kızanü's-saakiye(su testileri) ³⁸	100
	2.Medrese ve mektep hasırları ³⁹	100
	3.Aydınlatma ⁴⁰	-
	4.Isınma ⁴¹	-
	5.Kar ⁴²	1000
	5.Kisve(elbise) ⁴³	-
KIRALAR (MUKATAALAR)	6.Sultan Orhan Vakfi	250
	7.İvaz Paşa Vakfi	300
	8.Kaygan oğlu (İbn-i Kaygan) Vakfi	200
	9.Nakkaban? Musa Vakfi	830
	10.Daye Hatun Vakfi	2900
	11.Hundi Hatun Vakfına	130
	12.Kabban-ı Meyve-i Huşk yakınındaki odalar	43
	13.Balıkpazarı'ndaki odalar	14 ⁴⁴
	14.Tabbah dükkanları	36 ⁴⁵
	15.Nabbüsi dükkanı	32 ⁴⁶
Toplam	6030⁴⁷	

³⁸ Bu harcama kalemi vakfın imkanları ile sınırlandırılmıştır. İmkânı bulunduğu her yıl 100 dirhem su testileri için sarf edilmesi şart kılınmıştır.

³⁹ Her yıl mektep ve medrese ders odasının hasırına 100 dirhem harcanacaktır.

⁴⁰ Vâkıf ayrıca kabrinde sabah oluncaya kadar kandillerin yakılmasını da şart koşturmuştur. Bunun için vakıf gelirlerinden ne kadar harcama yapılacağı belirtilmemiştir. Muhtemelen ihtiyaca göre harcama yapılması düşünülmüştür.

⁴¹ Keza vâkıf, Mektep talebelerinin ısınması için odun vs. alınmasını şart koşturmuştur. Bunun için vakıf gelirlerinden ne kadar harcama yapılacağı belirtilmemiştir. Muhtemelen ihtiyaca göre harcama yapılması düşünülmüştür.

⁴² Yaz aylarında su soğutmak için kar alınması tahsis edilmiştir.

⁴³ Mütevelli vakfın durumuna göre Bayramlarda en az 10 yetim çocuğa elbise alacaktır.

⁴⁴ Aylık

⁴⁵ Aylık

⁴⁶ Aylık

⁴⁷ Vakfiyede mukataa olarak ödenecek meblağ yıllık 4860 akçe olarak gösterilmiştir.

Sonuç

Zekeriyya Efendi'nin vakfının ne zamana kadar yaşadığı ve topluma ne gibi etkilerinin olduğu cevap bekleyen hususlardır. Burada yalnızca vakfiyenin tahliliyle yetinildiği için bunun bir başka araştırmada ele alınması gerekmektedir. Ancak bu araştırma, vakıf konusunda yapılan çalışmaların sonucunu bir defa daha doğrulamıştır. Bir başka ifadeyle, Zekeriyya Efendi'nin vakfının da, diğer Osmanlı vakıfları gibi, Osmanlı toplum hayatında iktisadi, kültürel, dini ve sosyal açıdan önemli bir role sahip olduğu anlaşılmaktadır. Vâkıfın, elli akçeden daha aşağı ücret alan bir müderrisin medresesine müderris olarak atanamayacağını ve müderrisin öncelikle vâkıfın evlatlarından olması gerektiğini bir şart olarak vakfiyesine koyması, onun, hem kurduğu bu eğitim müessesesinin zamanla ilmî seviyesinin gerilemesini önlemek hem de ailede ilmî hayatın devam ettirilmesini sağlamak gibi iki önemli hedef gözettiğini ve bu hedeflere ulaşmak için vakıf müessesinden yararlandığını göstermektedir.

Bibliyografya

- Altınsu, Abdülkadir, *Osmanlı Şeyhülislâmları*, Ankara 1972.
- Barkan, Ö.Lütfi, "Osmanlı İmparatorluğunda İmaret Sitelerinin Kuruluş ve İşleyiş Tarzına Ait Araştırmalar", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, İstanbul 1963, Sayı: 1-2, ss. 238-246.
- Hızlı, Mefail, *Mahkeme Sicillerine Göre Osmanlı Klasik Dönemi Bursa Medreselerinde Eğitim Öğretim*, Esra Fakülte Kitabevi, Bursa 1997.
- İlmiyye Salnâmesi*, nşr. Veli Ertan, Matba-i Âmire, İstanbul, 1334.
- Köprülü, M. Fuad, *İslâm ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları, ve Vakıf Müessesesi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1983.
- Yediyıldız, Bahaeddin, *İstitution du Vaqf Au XVIIIe Siècle En Turquie étude socio-historique*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1990.
- _____, "Vakıf İncelemelerinde Metod Araştırmaları", *II. Vakıf Haftası (3-9 Aralık) 1984) Konuşmalar ve Tebliğler*, Ankara 1985, ss. 16-18.
- _____, "Hayrât Kavramı Üzerinde Bazı Düşünceler", *Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi*, XXVII/1-2, Ankara 1989, s. 277-284;
- _____, "Osmanlılar Döneminde Türk Vakıfları ya da Hayrât Sistemi", *Osmanlı*, Editör: Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, ss. 17-33.
- Bursa Şer'iye Sicilleri*, Defter Numarası:
B 63/259: Vr. Nu.: 93b- 98a sene 1052h./1642